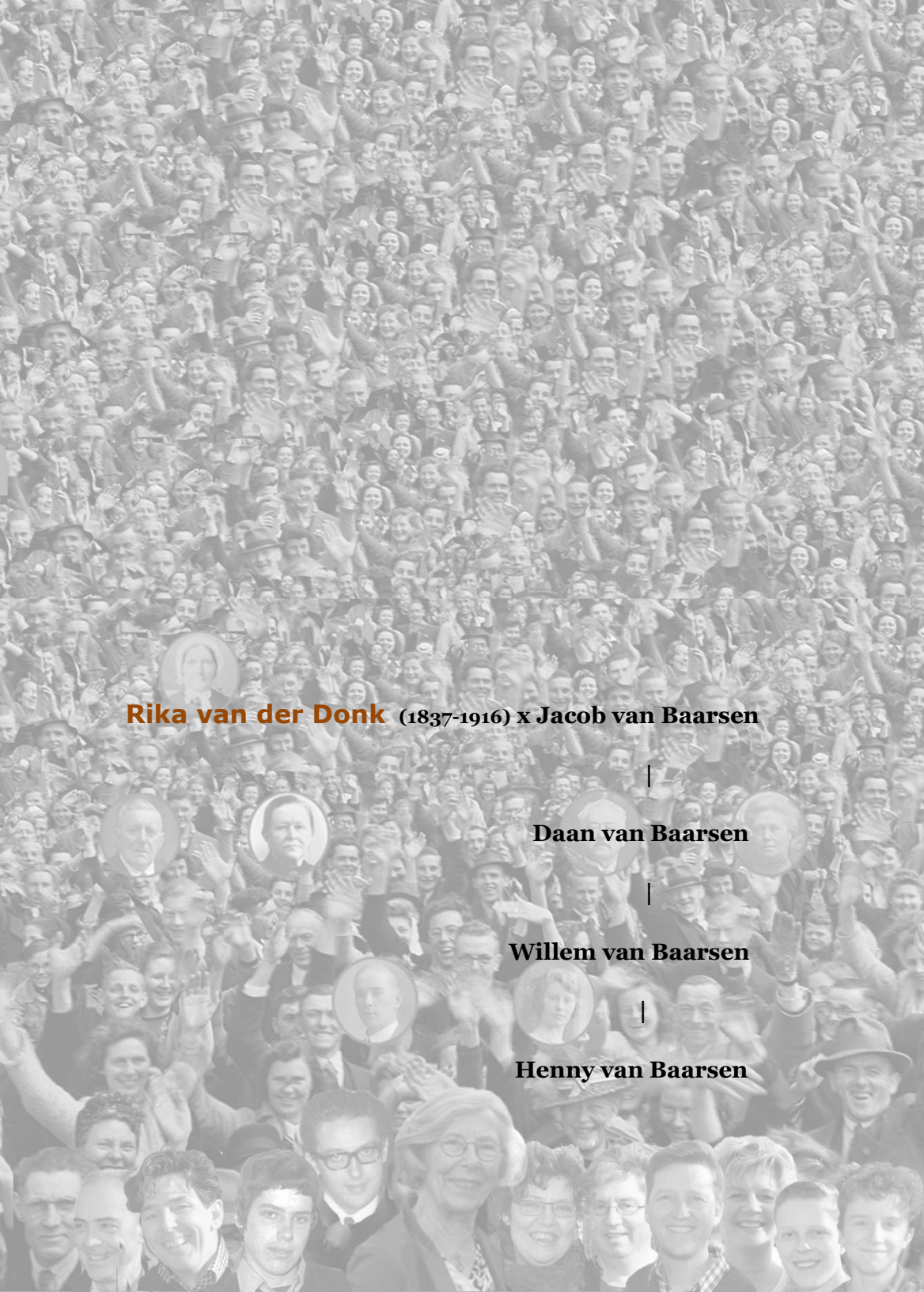

Rika van der Donk (1837-1916) x Jacob van Baarsen

|

Daan van Baarsen

|

Willem van Baarsen

|

Henny van Baarsen

4. Hendrika van der Donk (1837-1916)

Rika (voluit Hendrika) werd door Willem van Baarsen (1898-1991) “opoe in de schuit” genoemd. Zij woonde haar hele leven op een schip. Alleen haar geboorte in 1837 vond plaats in een huis aan de wal: de Passeerdersstraat 3 in de Amsterdamse Jordaan. Het zeventiende-eeuwse pand bestaat nog. Het staat bijna op de hoek met de Prinsengracht. In de gevel een steen met een viool en de tekst “sempre allegro” (dat betekent zoiets als “altijd vrolijk”).

Dat Rika geboren werd in dat huis, betekent niet dat haar ouders daar ook persé woonden. Haar vader was Jan van der Donk, afkomstig uit Harmelen. Hij had tot zijn drieëndertigste nog de kost verdiend als arbeider, werkman en wever, maar was uiteindelijk schipper geworden. Daarom woonden Jan en Magrita vermoedelijk niet in dat huis waar Rika was geboren. Het zou natuurlijk zo kunnen zijn dat zijn vrouw Magrita Meulenbroek, afkomstig uit Zwolle, samen met de kinderen aan wal woonde. En dat vader Jan zo af en toe thuis kwam als hij niet met zijn schip van huis was. Toch lijkt het waarschijnlijker dat het hele gezin op het schip woonde, omdat hun zoon Daniel in 1836, overigens vóór zijn eerste geboortejaar, overleed toen hun schip in Purmerend lag. Dat wijst erop dat het hele gezin aan boord woonde.

Hendrika zal daarom aan wal geboren zijn omdat het veiliger geacht werd om niet op het schip te bevallen: je weet immers niet wanneer de bevalling precies plaatsvindt en of je op dat moment eventueel noodzakelijke medische hulp in de buurt hebt. Moeder Magrita zal daarom rondom de bevalling een tijdelijk waladres hebben gezocht. Bij de geboorte van Hendrika was dat de Passeerdersstraat, tijdens de geboorte van Daniel in 1835 de Grote Kattenburgerstraat 50, terwijl de bevalling van Daniel II in 1841

2026, Passeerdersstraat 3

op de Rapenburgerstraat plaatsvond en de bevalling van dochter Neeltje op de Batavierstraat[37]. Hoe dan ook, hun varende bestaan speelde zich af vanuit Amsterdam als basis. Hoewel hun wortels daar niet van huis uit lagen, waren zij er uit zakelijke motieven naar toe getrokken. In Amsterdam was er veel werk voor schippers.

Rika van der Donk groeide op met haar vier jaar jongere broertje Daniel en acht jaar jongere zusje Neeltje. Maar daarnaast had ze nog een elf jaar oudere stiefzus die ook Neeltje heette. Zij was geboren in het eerste huwelijk van haar vader met Neeltje Glazer. En bovendien had ze nog een elf jaar oudere stiefbroer Willem Anton Karel Witlou. Deze Willem was voortgekomen uit het eerste huwelijk van haar moeder Magrita met een man die precies zo heette als haar zoon: Willem Anton Karel Witlou[38]. De combinatie van deze drie voornamen komen binnen de familie van Baarsen nog steeds voor. Dat komt omdat Hendrika in 1859 trouwde met Jacob van Baarsen[39]. Een van hun zonen kreeg ook de voornamen Willem Anton Karel, als eerbetoon aan de stiefbroer van Rika. En omdat dit kind jong stierf, werd ook hij vervolgens vernoemd, enz.

Rika was namelijk in februari 1859 op het schip van haar stiefbroer de schipper Willem Anton Karel Witlou, toen dat in het dorp Graft lag, ongehuwd bevallen van een dochter. Zij en Willem hadden een goede band met elkaar. Haar dochter kreeg de voornamen Margaretha Elisabeth (roepnaam Grietje) mee; ze werd vernoemd naar de moeder van Rika. Als getuige trad op Jacob van Baarsen, schippersknecht, die in Purmerend woonde. Jacob van Baarsen was op dat moment in dienst op het schip van Willem Anton Karel

[37] geboorteregisters Amsterdam
[38] hij stamt af van de familie Whitelaw te Perth, Schotland
[39] hun zoon Daan was de vader van Willem A.K. van Baarsen 1998-1991

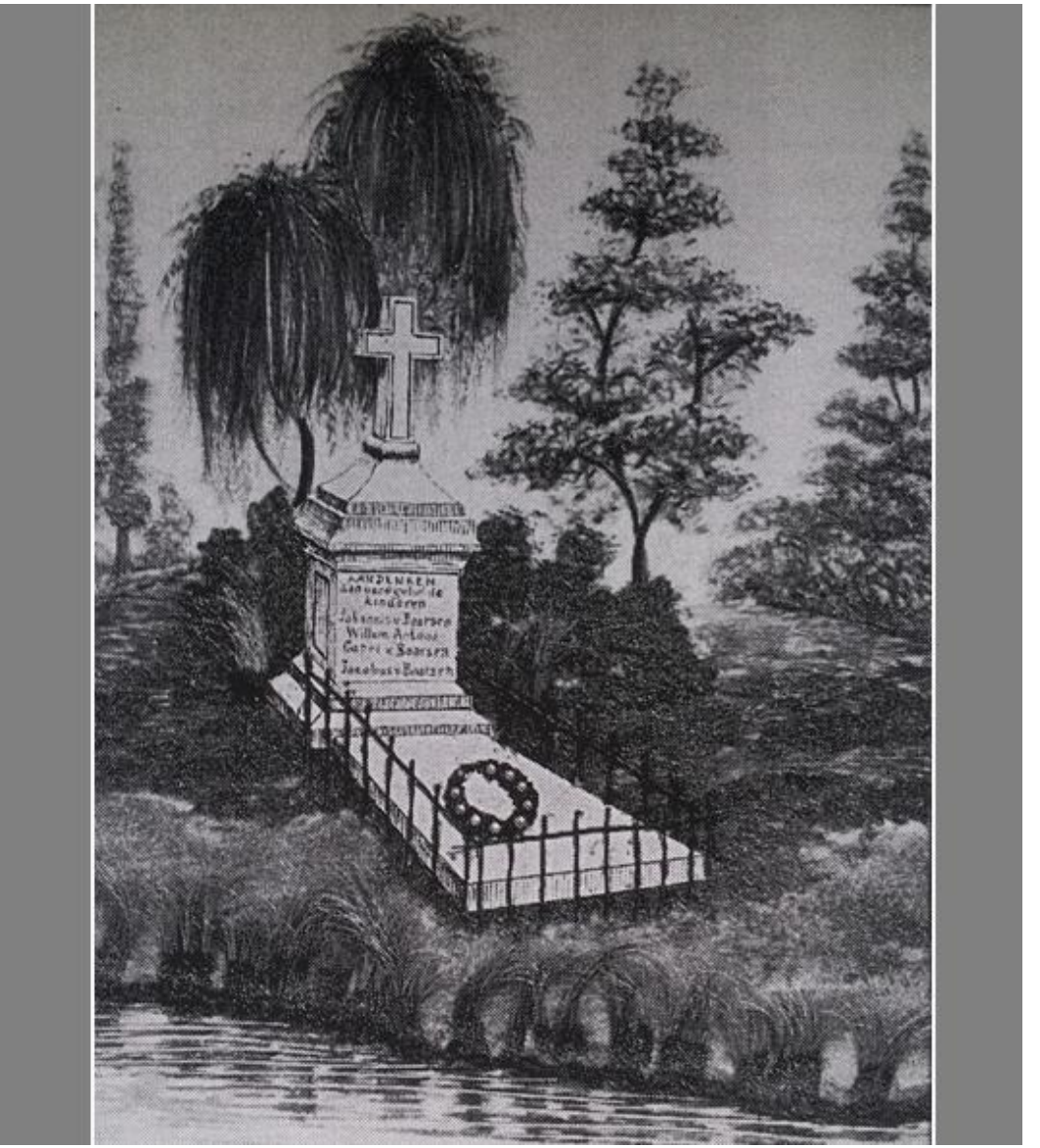
Witlou. Zo hebben Jacob en Rika elkaar leren kennen. De schippersknecht maakte vervolgens de zus van de baas zwanger. Negen maanden na de geboorte van Rika's eerste kind trouwden ze, november 1859, in Purmerend. Bij die gelegenheid erkende Jacob het kind als het zijne.

Vanaf 1859 is het beroep van Jacob niet langer schippersknecht, maar schipper. Nu had hij een eigen schip aangeschaft. Dat werd "De Vrouw Hendrika" gedoopt, naar een goed gebruik om een schip de naam van de vrouw van de schipper te geven. Het schip werd gebruikt voor vrachtvervoer en ook om op te wonen. Wat ze zoal vervoerden, is tot nu niet opgehelderd.

Ze kregen samen tien kinderen. Die werden allemaal katholiek gedoopt; zowel Rika als Jacob waren van katholieke huize. Alle kinderen werden op het schip geboren. Zo kwam Jan in 1861 ter wereld toen het schip aan de Weerwal lag in Purmerend. Hij zou slechts 11 jaar worden. Hij stierf aan boord, in "een vaartuig genaamd De Vrouw Hendrika liggende aan de Kanaalkade" in Alkmaar. Het is de eerste vermelding van de naam van het schip, dat was genoemd naar Rika. Hun tweede zoon was Daniel[40], geboren in 1864, in "een vaartuig liggende in de Beemster". Die naam was dezelfde als die van zijn overgrootvader Daan van der Donk. Daarna kwamen nog Grietje II[41] in 1866, Bas in 1868, Jacob junior 1870, Willem Anton Karel 1872, Maria 1874, Jan II 1876 en Hermanus in 1878. Alle kinderen werden geboren aan boord. In de geboorteakten staan dingen als "in een vaartuig liggende aan de Beemsterburgwal" te Purmerend, "in een vaartuig liggende aan de Weerwal in Purmerend", "in het vaartuig van zijn vader liggende in

[40] Daan was de vader van Willem Anton Karel van Baarsen 1998-1991

[41] vanwege de gewoonte om een kind dezelfde naam te geven als een eerder overleden broertje of zusje, heb ik ter onderscheid een nummer toegevoegd

1892 ca, graf Jacob van Baarsen en twee zoons (bron H. Does-van Baarsen)

de Nieuwe Haven" te Edam, "in een schip liggende aan het Singel" in Amsterdam, "zijn ouders met hun schuit tijdelijk verblijvende in Warmenhuizen", "liggende in de haven van Monnickendam", e.d. Het werkgebied lijkt dus Noord-Holland te zijn geweest. Alleen het jongste kind Herman werd aan wal geboren, vermoedelijk in een ziekenhuis of verpleeginrichting, op de Weteringschans in Amsterdam. Allemaal illustraties bij hun varende bestaan.

Ze hebben heel wat leed gekend. Van hun tien kinderen stierven er vijf al vroeg. Grietje I op vijfjarige leeftijd in 1864 en Jan I toen hij elf jaar was in 1873. Dat waren hun oudste twee kinderen. Willem Anton Karel was pas zeventien toen hij in 1889 overleed. En dan waren er nog Maria en Herman die allebei stierven voordat ze hun eerste verjaardag zouden bereiken, respectievelijk in 1874 en 1879.

Rika werd weduwe in 1892, toen Jacob op 57-jarige leeftijd stierf "aan boord van De Vrouw Hendrika liggende in de trekvaart te Monnickendam". Ook al was Monnickendam sinds 1886 de thuishaven, toch werd Jacob begraven in Purmerend[42]. Hij werd bijgezet in het graf waar hun kinderen Jan I en Willem Anton Karel lagen. Zij waren in Purmerend begraven, omdat dit nog de thuishaven was van Rika en Jacob toen deze kinderen stierven. Van dat graf is na 1892 een schilderij gemaakt, waarin haar van de kinderen verwerkt is in de treurwilg en het gras aan de waterkant[43]. Waarom de herinnering aan de andere drie overleden kinderen niet in dat schilderij werd opgenomen, blijft een raadsel.

Het graf geeft de indruk dat het Rika van de Donk en Jacob van Baarsen voor de wind is gegaan. Het is niet een graf van arme sloebers; het ziet er zelfs wel wat voornaam uit. Toch waren ze ook niet

[42] aanname dat dit Purmerend was, omdat dat in die jaren hun thuishaven was
[43] bron: Loten van de Van Baarsenstam, Hanny Does-van Baarsen, 1996

1890 ca, Hendrika (Rika) van der Donk (album Tiny de Kock-van Baarsen)

erg rijk, zoals blijkt uit de boedelbeschrijving[44] die in 1893 werd opgemaakt in verband met erfbelasting. De hele inboedel en alle bezittingen werden minutieus opgeschreven door de notaris, die samen met Rika en haar kinderen Daan, Grietje en Bas door het schip heen gingen, dat toen bij de Grafelijkheidsluis in Monnickendam lag. Schulden en bezittingen vallen precies tegen elkaar weg. Ze blijken per saldo niets te bezitten. De grootste post bestaat uit het tjalkschip "De Vrouw Hendrika" met "deszelfs staand en loopend want, tuigage, zeilen, touwwerk, planken en alles wat er toe behoort", dat geschat wordt op een waarde van 2900 gulden, inclusief het bijbehorende bokscheepje "Niets Zonder Gods Zegen". Daartegenover staat een hypotheek van bijna hetzelfde bedrag. Logisch, want het was een splinternieuwe tjalk, die Jacob van Baarsen nog maar een jaar voor zijn dood had aangeschaft. Ook dit nieuwe schip werd overigens weer "De Vrouw Hendrika" genoemd.

Jacob had in 1891 aan de scheepswerf van Niestern en ter Velde in Martenshoek (in Groningen) opdracht gegeven voor de bouw van deze nieuwe "De Vrouw Hendrika". De schuit met een dek en een mast werd voor rekening van Jacob gebouwd en te water gelaten. Het schip was 11,17 meter lang, 3,26 meter breed en 1,32 meter diep. Het gewicht was tweeënveertig ton en daarmee iets groter dan de oude tjalk die zevenendertig ton was. Jacob moest gedurende twintig jaar ieder jaar op 20 mei aflossen (negentien maal 150 gulden en eenmaal 50 gulden). De eerste termijn diende voldaan te worden op 20 mei 1892; de laatste termijn dus 20 mei 1910. De financier en hypotheekverlener was Johannes Post van Leggelo, houthandelaar te Foxham gemeente Slochteren. Volgens de boedelbeschrijving in 1893 was de schuld aan Post van Leggelo

[44] boedelbeschrijving 25-2-1893 J. van Baarsen en R. v.d. Donk (archief Th.Wajer)

1900 ca, “De Vrouw Hendrika”, het schip van Jacob en Rika tot 1891

nog 2750 gulden. Dat was helemaal in overeenstemming met de gemaakte afspraken. Op 20 mei 1892 was de eerste termijn van 150 gulden keurig betaald, vermeerderd met de rente van 5% over 2900 gulden.
Het nieuwe schip moest na aflevering door de scheepswerf in Martenshoek wel nog worden afgebouwd, hoewel het wel al iets meer was dan een romp alleen. Het had ook al een dek en een mast. Maar in de akte werd niet gesproken over een vooronder, achteronder, zeilen, touwen, etc. De kosten van de aanschaf daarvan kwamen dus nog bovenop die 2900 gulden. Omdat deze aanvullende kosten niet vermeld staan op de schuldenlijst in de boedelbeschrijving in 1893, zullen ze bij aflevering meteen contant betaald zijn. De rente en aflossing werd stipt op tijd voldaan; bijna 300 gulden in mei 1892. Alles bij elkaar ontstaat de indruk dat Jacob en Rika hun zaakjes prima voor elkaar hadden.

De oude “De Vrouw Hendrika” (37 ton) werd overgedaan aan hun zoon Bas, die het herdoopte tot “De Vrouw Maria”, genoemd naar zijn vrouw Maria Brandjes.

Toen Rika in 1892 op 55-jarige leeftijd weduwe was geworden, is zij bepaald niet bij de pakken neer gaan zitten. Alles wijst erop dat zij het heft in handen nam en bleef houden. Ze bleef vracht vervoeren met het schip, kocht huizen en zelfs een nieuw schip.
In 1893 wordt haar beroep in een akte omschreven als “het schippersbedrijf uitoefenende”; ze had het vrachtvervoer per schip voortgezet. Op 22 juni 1894 verliet ze Monnickendam. Ze verkoos nu Amsterdam als haar thuishaven. Daar schreef ze zich in op 5 juli 1894 "zonder vaste ligplaats". Ze woonde (en werkte) nog steeds op "De Vrouw Hendrika"[45]. Als waladres gaf zij op: Arnold Brandjes, Spaarndammerstraat 33 te Amsterdam. Dat doet zij in

[45] bevolkingsregisters Monnickendam en Amsterdam

1890, tjalken in de haven van Enkhuizen (Rijksdienst Cultureel Erfgoed)

1972, Zuideinde 49, **51**, 53, **55**, **57**, enz. Monnickendam (Waterlands Archief)

navolging van haar zonen Daan en Bas (ieder getrouwd met een zus van Arnold) die datzelfde waladres gebruikten. Het hebben van een waladres was voor schippers noodzakelijk in contacten met de overheid, en ook praktisch voor dingen als post. Haar ongetrouwde kinderen Griet (28), Jacob (24) en Jan (18) woonden in 1894 nog in het ouderlijk huis (schip). Jacob verlaat het ouderlijk huis in 1896 toen hij in het huwelijk trad met Johanna Reurs. Jan en Griet zouden tot na Rika's dood op het schip blijven wonen.

Rika had geld dat belegd moest worden, want in 1910 kochten haar zonen Daan en Bas een huis in Monnickendam. Dat gebeurde op een veiling in het koffiehuis Het Hof van Holland. Daan bood (mede namens Bas) succesvol op een huis en erf aan het Zuideinde, sectie A nummer 881, groot 1,5 are[46]. Vandaag zou het adres van dat huis Zuideinde 57 zijn. De koopprijs was 410 gulden. Broodbakker Hermanus Visser Willemszoon kocht tegelijkertijd het huis met erf aan het Zuideinde sectie A, nummer 879, groot 1,65 are, voor 390 gulden. Dat is nu Zuideinde 55. Twee dagen later meldden Hermanus Visser en Daan zich bij notaris De Koe en onthulden daar hun lastgever: "mejuffrouw Hendrika van der Donk, de weduwe Jacob van Baarsen, wonende te Amsterdam aan scheepsboord"[47]. Rika had opdracht gegeven om voor haar twee huizen te kopen in Monnickendam. Zij had klaarblijkelijk genoeg geld verdiend om dat te kunnen doen. Aan huur ontving ze per huis een bedrag van 1 gulden per week. Dat zorgde voor een vaste inkomstenbron van meer dan 8 gulden per maand. Nu lijkt dat weinig, maar voor die tijd was best een aardig bedrag (een brood koste in 1910 6 eurocent[48]). Het komt anno 2017 vreemd over dat een volwassen vrouw, die in staat was om als schipper goede zaken

[46] koopakte 10 augustus 1910 (Waterlands Archief 708/113 akte 271)
[47] akte de command 10 oktober 1910 (Waterlands Archief 708/113 akte 273)
[48] Centraal Bureau voor de Statistiek, 2017

1920 ca, tjalk op Haarlemmerringvaart (Noord-Hollands Archief)

te doen, niet zelf naar die veiling ging om die twee huizen te kopen. Maar in die tijd was dat anders. Getrouwde vrouwen werden niet handelingsbekwaam geacht. Zij dienden in zaken vertegenwoordigd te worden door een man. Pas in 1956 werd de wet Handelingsonbekwaamheid afgeschaft. Tot die tijd echter moesten vrouwen toestemming vragen aan hun man voor het afsluiten van een verzekering, voor het opnemen van geld van een bankrekening of wanneer zij op reis wilden[49]. Alleen voor de dagelijkse boodschappen kreeg de vrouw huishoudgeld en de goedkeuring van de echtgenoot want "de man kan moeilijk de hele dag thuis blijven om bakker en melkboer te betalen. Hij heeft wel wat beters te doen."[50] Anders dan getrouwde vrouwen waren weduwen wel handelingsbekwaam, bijvoorbeeld om in de uitoefening van een nering dingen in te kopen of te verkopen, maar niet in juridische zaken. Vandaar dat Rika zich bij de aankoop van de huizen in Monnickendam liet vertegenwoordigen door haar zoons. Waarom die bakker ook was gevraagd?

Later bleek dat zij, naast de huizen aan het Zuideinde 53 en 57 in Monnickendam, nog een derde huis bezat, eveneens aan het Zuideinde, nummer 51. Ook van die huurder ontving zij een gulden per week[51]. De meeste oude huizen aan het Zuideinde zijn in de jaren 70 vervangen door nieuwbouw; dat gebeurde ook met nummer 51. De nummers 53 en 57 werden in 1977 steen voor steen afgebroken en weer opgebouwd in het Zuiderzeemuseum in Enkhuizen[52].

In 1912 kocht Rika een nieuw schip. De tjalk die Jacob, nog net voor zijn dood, in 1891 had gekocht, was na 21 jaar kennelijk aan vervanging toe. Het werd opnieuw een "zeiltjalk", 46 ton, maar dit

[49] Historiek, 8 maart 2012

[50] citaat uit Vrij Nederland, 1949

[51] inventaris boedel Rika vd Donk 28 06 1916 (Stadsarch. Amsterdam 30309/355)

[52] dat gebeurde met de huizen op nummers 53 tot en met 69 (Waterlands Archief)

1900 ca, een vrouw aan de leiband, trekt het schip (bron onbekend)

1894, een tjalk op het IJ (Stadsarchief Amsterdam, Jacob Olie)

keer van staal, aangeschaft bij scheepswerf Weduwe Boot te Alphen aan de Rijn. Ze doopte haar nieuwe schip "Hendrika". De woorden “De Vrouw” waren nu weggelaten. Alles ademt hard werken, gevoel voor zaken en een sterke persoonlijkheid. Alleen al het feit dat ze op haar vijfenzeventigste nog een nieuw schip kocht, met de kennelijke bedoeling nog jaren in business te kunnen blijven, terwijl menig ander op die leeftijd aan terugtreden denkt.

Zij verkoopt de oude “De Vrouw Hendrika” aan haar zoon Bas, net zoals gebeurd was met het schip dat in 1891 werd vervangen door een nieuw exemplaar.

In 1912 waren alle kinderen inmiddels het huis (de boot) uit, behalve haar ongehuwde kinderen Griet (53) en zoon Jan (36), die mank was geworden na een ongelukkige val waarbij hij letterlijk tussen wal en schip was gekomen. Griet en Jan werkten mee op het schip. Rika werd ook geholpen door haar kleindochter Riek (21), de oudste dochter van haar zoon Daan. Riek woonde toen ook op de “Hendrika”. Zij had later met haar man een café.

In 1913 maakt Rika bij notaris Timon de Koe in Monnickendam een testament[53] op. Daarin vermaakt zij haar veren bed met zeven kussens en een peluw aan haar dochter Griet tegen inlevering van 50 gulden op haar erfdeel. Ook krijgt Griet haar gouden ketting en juwelen oorbellen. Aan haar zoon Jacob vermaakt ze het gouden horloge van haar man met gouden ketting en drie seignetten[54]. Haar zoon Jan krijgt het andere gouden horloge dat zij bezit (vrij van inbreng). Aan Dirk Lenior senior te Monnickendam (die huurder was van één van de drie huizen die ze bezat in Monnickendam) laat ze een bedrag van 20 gulden na. Verder bepaalt Rika dat

[53] testament Hendrika van der Donk 23 juni 1913 (bron WAK van Baarsen WAKzn)
[54] vermoedelijk: zegelringen

uit haar nalatenschap 500 gulden opzij moet worden gezet om een stenen kruis te bekostigen voor op haar graf. Bovendien moet van dit geld gedurende tien weken twee heilige zielsmissen per week worden gelezen, en daarna nog een per week. Een fors bedrag voor die tijd; men kon voor dat geld een huis kopen. Tot slot verlangde ze nog dat er niet gerouwd zou worden om haar dood. Bijzonder. Dit is niet zo maar een uitspraak die in een gesprek met iemand is gedaan. Nee, het is juridisch vastgelegd. Daar moet ze heel goed over nagedacht hebben. Het zegt veel over haar karakter. Er blijkt een sterke “niet zeuren, gewoon doorgaan” mentaliteit uit.

Rika overleed op 29 mei 1916 aan boord van haar schip de "Hendrika". Ze was 78 jaar. Op 2 juni 1916 wordt ze, na de uitvaartmis in de Sint Nicolaaskerk op de Prins Hendrikkade, in Amsterdam begraven op de rooms-katholieke begraafplaats Sint Barbara aan de Spaarndammerdijk, in hetzelfde graf als waar een maand eerder haar zoon Jacob werd begraven. Veel later, in 1923, zou ook haar dochter Griet in dit graf komen en in 1949 ook nog zoon Jan. Hij staat echter niet vermeld op de grafsteen. Het graf is er nog steeds[55]. Volgens informatie van de begraafplaatsbeheerder is er al sinds 1968 geen onderhoud meer betaald. Het graf had dus eigenlijk al geruimd moeten zijn.

Op 18 juli 1917 betaalde haar zoon Daan aan de firma Wegenwys te Amsterdam 133,65 gulden voor een grafmonument en zerk. Rika had in haar testament bepaald dat ze graag een stenen kruis op haar graf wilde hebben. Dat kruis is er inderdaad gekomen. De wensen die Rika had, zijn door haar zoon Daan keurig uitgevoerd. Daan gaf exact 500 gulden uit aan zerk en missen. Dat bedrag werd tot op de cent nauwkeurig gehaald, als de kosten van de uitvaartmis in de Sint Nicolaaskerk (69 gulden), 50 gulden betaald

[55] schuin tegenover is het graf van zoon Daan van Baarsen x Kaatje Brandjes

1916, Rika van der Donk, foto van bidprentje (bron Hanny Does-van Baarsen)

aan broeder Bonefacius in Breda voor missen, en een betaling van 60 gulden aan instituut Mariënburg worden meegerekend[56].

Bij de verdeling van haar erfenis in 1917 bleek dat zij in totaal, na aftrek van alle schulden en lasten, een kapitaal had van 6210 gulden. Naar de maatstaven van toen een aanzienlijk bedrag. Zij had dat na de dood van Jacob van Baarsen in 1892 weten op te bouwen. In dat jaar was haar bezit immers nihil; de bezittingen en schulden hielden elkaar precies in evenwicht. Zij had dit kapitaal opgebouwd in de periode 1892 tot 1916. Ook hieruit spreekt een goed gevoel voor zaken. Het zou best eens zo kunnen zijn dat Daan van Baarsen zijn zakelijke instincten en ondernemerskwaliteiten aan zijn moeder heeft te danken.

De stalen zeiltjalk "Hendrika" werd door zoon Daan gekocht uit de boedel, inclusief zeilen, rondhout, watervaten, zonnetent, ankers, ketting, vlaggen, meertouwen en sleepkabel. Het oude roeibootje dat er in 1916 nog wel geweest was, bleek in 1917 verdwenen te zijn. Hij verhuurde het schip aan zijn broer Jan, die nog steeds op het schip woonde. Kennelijk kon Jan zich niet als zelfstandig schipper handhaven, want de huur stopte in 1918. Daarna had hij enige tijd een fietsenstalling op de Prins Hendrikkade.

De "Hendrika" werd onderdeel van de N.V. De Kleine Scheepvaart, één van de beide N.V.'s die Daan oprichtte. Daar werd het schip in elk geval in de jaren 50 nog ingezet voor het vervoer van zand en grint. In een opsomming van de nog dienstdoende schepen in 1969 komt de "Hendrika" niet meer voor[57]. Het schip is dus vermoedelijk ergens in de jaren 60 verkocht. Mogelijk is het nog ergens in gebruik als woonschip.

---

[56] Boedelsch. 19 03 1917 Rika v.d. Donk (Stadsarch. A'dam 30309/354 akte 54)

[57] Het bedrijf D. van Baarsen, Willem A.K. van Baarsen, 2017